

ГОРДАНА ЈОВАНОВИЋ (Београд)

ЗАПАДНОСЛОВЕНСКА ЈЕЗИЧКА ЗАЈЕДНИЦА У НАУЧНОМ ДЕЛУ РАДОСАВА БОШКОВИЋА

У својим радовима, који су углавном компаративне природе, проф. Р. Бошковић је, разумљиво, користио и западнословенски језички материјал. Оно што генерално одликује поредбени приступ словенској језичкој проблематици код Р. Бошковића јесте критички однос према коришћеној литератури као и критички приступ у односу на мишљења појединих научника о одређеном проблему.

У раду ограниченог обима није могуће детаљно износити и коментарисати све оно што се односи на западнословенске језике а што је проф. Бошковић користио у својим радовима. Ограничићу се само на неке елементе.

Немам намеру, такође, да износим своје мишљење о појединим научним ставовима проф. Бошковића, јер није ни прилика за то, а поштовање које гајим према свом покојном професору упућује ме само на једно — да у најкраћим цртама прикажем ширину и познавање читаве словенске језичке проблематике, у томе, у првом реду, западнословенске.

Коментари ће углавном ићи према редоследу чланака и расправа објављених у књизи „Одабрани чланци и расправе“ (издање Црногорске академије наука и умјетности, Титоград 1987. г.).

Већ прва два компаративистичка прилога сведоче о изванредном познавању научне литературе и компаративне материје и о спремности проф. Бошковића да уђе у дискусију и полемику и са најистакнутијим лингвистима. Приказујући рад А. Вајана *Словенски императив — оптатив (L'impératif — optatif slave)* Р. Бошковић веома одлучно полемиче са овим истак-

нутим француским славистом. А. Вајан је покушао да објасни еволуцију словенског императива и да у вези с тим нађе објашњење за облике *věždъ, sьvęžate* као и за чакавске типа *zgrišijam* и дубровачког *budijem*, који би, према Вајану, требало да буду континуанти старих пс. облика и да сведоче о постојању 1. л. сг. императив — оптатив. Вратимо се на облике *věždъ, sьvęžate*. Вајан покушава да их објасни фонетским путем полазећи од пс. алтернације $\bar{i} / / \dot{i}$ у суседству са јотом. Тако су словенски језици могли да императивно — оптативне облике *věždi, glagoljite* или *věždъ, glagolъte* наследе са другим или кратким *i*. Вајан сматра да само језик Синајског псалтира чува облике *věždi, glagoljite*, одн. пс. \bar{i} , док је у другим словенским језицима ово \bar{i} аналошко — дошло је из атематске флексије. За облике *sьvęžate* А. Вајан сматра да сведочи о томе да је *a* исто тако преузет наставак *-ja < -iē* из атематске флексије а сачуван је у чакавском, нпр. *ovašćinijam*. Р. Бошковић најпре изражава сумњу у овакво објашњење сматрајући да је тешко доказати промену $\bar{i} > \dot{i}$, тим пре што се непромењено \bar{i} чува и у облику *poli, zemlji* и сл. Редукцију крајњег *i* Р. Бошковић објашњава користећи како већ познате фонетске процесе (слабост крајњег вокала *i* његова квантитаивна редукција у том положају, редукција *i* у неакцентованом положају), тако и пример пољског језика у коме је редуковано финално *i* у императиву, при чему су дошли до изражаја како акценатски, тако, вероватно, и морфолошки чиниоци — после стабилизације пољског акцента на претпоследњем слогу *i* се изгубило; дуже се задржало у случајевима у којима је акценат био на њему, нпр.: *niesi* (рус. *nesi*). Пољски научник Ј. Лосј претпоставио је и морфолошки моменат — утицај атематских облика *jedz, wiedz*.

У следећем чланку *Метатеза и промена tl, dl > l* у словенским језицима — њихов хронолошки однос Р. Бошковић разматра шта значи факат да се етимолошко *tl, dl* у јужним и источним словенским језицима упрошћава у *l*, али када је таква група резултат метатезе (у јужнословенским језицима), она остаје неупрошћена: *vela, plela* од *vedla, pletla*, а на другој *dlęto, tlačiti* од *delto, tolčiti*. Да би помирио ову разлику са својом претпоставком да је метатеза старија од упрошћавања *tl, dl*, Николај Трубецки је претпоставио да се *tl, dl* није упрошћавало на почетку речи, него само у унутрашњим слоговима. Бошковић се одлучно супротставља овој теорији, изјашњавајући се за обрнуту релативну хронологију ове две појаве, тј. да је старије упрошћавање *tl, dl* него метатеза. Другим речима, у време упрошћавања ових сугл. група оне су се у једном делу пс. језика упростиле у свим положајима у којима их је било, а кад су се касније у јужнословенској грани метатезом поново успоставиле овакве групе, закон њиховог упрош-

ћавања није више био актуелан па су се оне одржале неупрошћене. Као доказ да су се изворне групе *tl*, *dl* упрошћавале и на почетку речи док је тај процес био актуелан Бошковић узима чешко, словачко, полапско, горњолужичко и словеначко *tleskati* претпостављајући да је то етимолошки исто што и словеначко и руско *leskati*, само што се глагол у руском сачувао са упрошћеним *tl*, у западнословенским језицима без упрошћавања, а у словеначком у обе варијанте, како се за овај језик може и очекивати. Иако ова етимолошка претпоставка није општеприхваћена (Фасмер не изводи *leskati* од *tleskati* него сматра почетно *l* старим), сасвим је уверљиво Бошковићево мишљење да је упрошћавање *tl*, *dl* старије од метатезе и да се тим објашњава чување ових група у *tlačiti*, *dlěto* итд.

У својој докторској дисертацији *Развитак суфикса у јужнословенским језицима* Р. Бошковић је дао доста упоредног словенског и, наравно, западнословенског материјала. У самом почетку повлачи границу између јужнословенских језика с једне стране и западних и источних словенских језика с друге, на основу развитка старих прасловенских наставка за деминуцију с елементом *s* (одн. деминутивни наставак *-ice* <ъјъсе> >*-ice*) и велика фреквенција наставка *-ica* у јужнословенским језицима у односу на прасловенско стање. У западним и источним словенским језицима основни је елемент *k* па би однос био *s* // *k* код деминутивних наставка а *-ica* // *-ka* у моционом наставку. Оваква усмереност словенских језика према једном или другом типу била је могућа, јер су у прасловенском језику наставици са елементом *k* или *s* представљали дублете и у морфолошком и у функционалном смислу (исп. пс. дублети *-icъ*, *-ъсъ* // *-ikъ*, *-ъkъ*, *-ъko*). То значи да западни и источни словенски језици чине једну групу, с обзиром на велику експанзију наставка са елементом *k*, док јужнословенска група иде у другом смеру и развија наставке са елементом *s*, које карактерише *деминутивно*, *моционо* и *месно* значење.

На многим местима проф. Бошковић полемише са научницима и њиховим ставовима и односом према питањима која се тичу ових наставка. Тако се, на пример, не слаже са истакнутим пољским лингвистом, пок. проф. В. Дорошевским, да је наставак *-ica* имао једину првобитну моциону функцију и да је његова граматичка улога (служио је за праћење придевских именица) само резултат развитка његовог основног значења. Значајно је истаћи да у својој даљој анализи проф. Бошковић скреће пажњу на један нарочито важан моменат који разграничава јужнословенске језике од источних и западних. Реч је о распореду наставка *-ica* и *-ka* у моционој служби. Наиме, у западним и источним словенским језицима од именица на *-аъ* и *-аћ* фемининум се не гради суфиксом *-ica* — у њима је, у категорији ових именица, моциони наставак *-ka*: чеш. *bednář*

— *bednářka, kotlář* — *kotlářka*; словач. *cukrár* — *cukrárka, čižmar* — *čižmarka*; пољ. *ceglarz* — *ceglarka, koziarz* — *koziarka, kucharz* — *kucharka*; дљуж. *sviňať* — *sviňaťka*; рус. *pekarь* — *pekarka, kuharь* — *kuharka*.

Истиче даље да постоји још једна употреба наставка *-ica* која одваја источну и западну словенску групу од јужне. То је употреба овог наставка у грађењу *nomina loci*. У јужнословенским језицима од именица на *-ačь, -aťь, -uchь, *lь* номина лоци граде се наставком *-ica* (одн. *-nica*: *месар-ница, коњуш-ница*), док у западној и источној словенској групи овај тип именица гради се наставком *-ja* (у даљем развјетку *-ňa*: пољ. *garncaj-nia, psiar-nia, piekar-nia*; словач. *supár-ňa, drvár-ňa*; дљуж. *bělať-ňa, sviňať-ňa*; рус. *zolatarnja*). Ако се у овим двома поменутиим групама јави наставак *-ica* за *номина лоци*, онда је то у случајевима кад овим именицама није у основи *номен агентис*: пољ. *ciemnica, modlitewnica, kuźnica* итд.

Значајан је, такође, закључак који се тиче употребе наставка *-iсь*. Основно му је, према Р. Бошковићу, деминутивно значење а служи и за супстантивизацију придева. Од свих западнословенских језика јавља се само у чешко-словачкој групи, док у пољском језику он готово и нема деминутивну функцију. У западној и источној словенској групи један од основних деминутивних наставака је *-ikъ*. Овај наставак једини по свом развјетку разграничава и дели јужнословенске језике од западних и источних.

У чланку *Лужичко tkalča — Weberin* проф. Бошковић је анализирао горњолужички моциони суфикс *-ča* у тзв. личним апелативима као и српскохрватске топониме типа *Борча, Треча*. Док су, према Р. Бошковићу, српскохрватска образовања овога типа феминина од некадашњих придева изведених суфиксом (*jь*) од хипокористка *Воръсь < Borislavъ*, дотле је горњолужички суфикс *-ča* самостални моциони суфикс који поред себе има маскулинум на *ъсь*: *tkalča — tkalcь*.

Вреди рећи неколико речи о два краћа чланка проф. Бошковића. Први је *О придевима типа ораћи* а други *О неким облицима некадашњих словенских колектива на -а*.

Најпре о првом. Објашњавајући придеве типа *ораћи* у нашем језику проф. Бошковић полемише са Миклошићевим мишљењем о српскохрватским облицима *ораћа, орагја*. Миклошић је, наиме, издвојио две групе глаголских придева са елементом *t* у основи, дајући им општесловенски карактер. Прву групу чине придеви грађени од глаголских основа помоћу суфикса *-tijь* а анализе се у старословенском (*pitъjь*), црквенословенском (*hoditij*) и словеначком (*secatji*); другу групу чине придеви грађени од глаголских основа помоћу суфикса *-tjъ*. То су српскохрватско *ораћи, јахаћи*; чеш. *bici /hodiny/*, гљуж. *bi-jasy*. Р. Бошковић не искључује могућност да чешке и лужичке

облике можда треба и другачије објашњавати него српско-хрватско *ораћи*, али се не слаже да се сх. *оратиј* и *ораћи* < *оратијъ* објашњавају на различите начине. Према њему су то два различита ступња у развоју једног истог придева — један облик је старији, без јотовања, а други, млађи, са јотовањем. Подвлачи, такође, да је Миклошићево мишљење навело на грешку многе научнике, а међу њих спада и пољски научник Ј. Лосј који пољске облике типа *domasy* < *domatiъ* идентификује са сх. *ораћи*.

У другом чланку Р. Бошковић разматра некадашње словенске колективе на -а. Реч је, наиме, о цсл. *loc. pl. vъ vislěch(ъ)*, тј. у *Вишљанима*, тачније — „у области Висла“. Веома иронично полемиче са пољским научником Ј. Отремиским који тврди да је (*vъ*) *Vislěchъ* скраћени *loc. pl.* од пс. *nom. Visljane* а у цсл. је претворен у *Vislěne*. Р. Бошковић изричито каже — наводим његове речи — „номинатива на -*ěne* нема — нити је могло бити — ни у црквенословенском ни у старословенском језику после палаталних (јотованих) сугласника (нота бене: примере *rimlěninъ sodomlěninъ* у старословенском цео крштени — и некрштени — свет чита као *rimljaninъ, sodomljaninъ*)“ као и то да скраћених облика нема ни у старословенском ни у црквенословенском, него да су то „народни облици — бугарски, руски, или српски — у црквенословенским текстовима.“ Најкраће речено, проф. Бошковић сматра да је облик *vъ vislěchъ* у морфолошком смислу исто што и облик *vъ derevěchъ*, одн. оба су *loc. pl.* према *nom. visla, dereva*, а ово, опет, према *dat. vislomъ, derevomъ*, а значе: „*visla* = *visljane* (крај или људи); *dereva* = *derevljane* (крај или људи).“ Даље објашњава да су облици *dereva, visla* друга фаза у развоју старих словенских колектива на -а, одн. да су множински колективи смењивали старије једининске колективе типа *visla, visly, vislě* итд. = „*visljane* (крај или људи), *derevljane* (крај или људи).“

Западнословенска језичка проблематика нашла је место и у ономастичким радовима проф. Бошковића а нарочито у његовој монографији „Основи упоредне граматике словенских језика“. О томе ће бити речи у рефератима мојих уважених колега, а научни погледи и резултати до којих је дошао проф. Бошковић и даље ће бити предмет пажње словенске компаративистичке науке.

Гордана ИОВАНОВИЧ

ЗАПАДНОСЛАВЯНСКАЯ ГРУППА В НАУЧНЫ ТРУДАХ
РАДОСАВА БОШКОВИЧА

Резюме

В статье дается обзор научных трудов профессора Радосава Бошковица, в которых некоторые вопросы, относящиеся к западнославянским языкам, являются предметом особого анализа или же являются сравнительным материалом, наряду с другими славянскими языками.